

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت

فرهنگ مطلوب دانشجویی

غلامحسین مهدوی نژاد^۱
نعمت ستوده اصل^۲

چکیده

هدف: مراکز آموزش عالی، به عنوان کلیدی‌ترین مراکز تعلیم و تربیت، نقش بی‌همتایی در تربیت اخلاقی و رشد فرهنگی دانشجویان دارند. لذا پژوهش حاضر با هدف تعیین و تبیین نقش اعضای هیئت علمی بر فرهنگ مطلوب دانشجویی انجام شد. **روش:** روش تحقیق، توصیفی از نوع زمینه‌یابی بوده است. در این مطالعه، از روش دلفی برای تعیین جایگاه هر یک از عوامل تأثیرگذار بر فرهنگ دانشجویان و متون اسلامی استفاده شده است. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد از بین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرهنگ مطلوب دانشجویی، سهم اعضای هیئت علمی با ۹۰/۱ درصد، از همه برجسته‌تر است و سهم دیگر عوامل عبارت است از: محتوای آموزشی ۸۱/۶ درصد، محیط آموزشی ۷۸/۳ درصد، عوامل دانشجویی ۶۹/۸ درصد و کیفیت تدریس ۶۱/۸ درصد. نتایج تحقیق همچنین نشان داد از بین عوامل مرتبط با عضو هیئت علمی، ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی مدرس نقش مهم‌تری در این مسئله ایفا می‌کنند. **نتیجه‌گیری:** با توجه به نتایج تحقیق و بررسی متون دینی، اعضای هیئت علمی دانشگاه برای ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب در دانشجویان، لازم است دانشجویان را با جایگاه واقعی علم و دانش آشنا کرده، علم مفید را به آنان منتقل کنند تا دانشجویان هدف اصلی علم‌آموزی را درک و آن را وسیله‌ای برای خدمت بهتر به بندگان خدا تلقی کنند.

واژگان کلیدی: دانشگاه، هیئت علمی، دانشجو، فرهنگ مطلوب دانشجویی، تزکیه.

♦ دریافت مقاله: ۹۲/۰۲/۰۵؛ تصویب نهایی: ۹۲/۰۷/۲۹.

۱. عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی سمنان / Email: mahdavi31@yahoo.com

۲. دکترای روان‌شناسی؛ استادیار گروه روان‌پزشکی دانشگاه علوم پزشکی سمنان (نویسنده مسئول) / آدرس: سمنان، کیلومتر

۵ جاده دامغان، مجتمع آموزشی دانشگاه علوم پزشکی سمنان / شماره: ۰۲۳۳۳۶۵۴۱۸۴ / Email: sotodeh1@yahoo.com

الف) مقدمه و بیان مسئله

دانشگاهها و مراکز آموزش عالی هر جامعه، معرف و مبین بالاترین تفکر و علم آن جامعه محسوب شده، اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی می‌سازند و با تربیت متفکران و دانشمندان و مدیران آینده، در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی جامعه مؤثر واقع می‌شوند. دانشگاهها دارای مأموریت‌های متعددی‌اند که فصل مشترک همه آنها، مأموریت آموزشی- پژوهشی، علمی- اجرایی و در نهایت، تربیت نیروی انسانی ماهر و متعهد است. (کارلسون،^۱ ۲۰۰۷؛ گانمن،^۲ ۲۰۰۷: ۲۲۷)

مراکز آموزش عالی، به عنوان اصلی‌ترین و کلیدی‌ترین مراکز تعلیم و تربیت، نقش بی‌همتایی در تربیت اخلاقی و رشد فرهنگی دانشجویان دارند که این امر بدون توجه به رابطه دانشجویان و استادان، به عنوان کنشگران اصلی دانشگاهی میسر نمی‌شود. خروجی دانشگاهها، به عنوان بخش فرهیخته و تصمیم‌ساز جامعه، بخشهای مختلف قدرت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و صنعتی را تحت تأثیر قرار داده، آینده جامعه را به دست خواهند گرفت و در فرهنگ حاکم بر فکر و ذهن آنها در ابعاد مختلف زندگی مردم به صورت مثبت یا منفی تأثیر خواهند گذاشت (بوارا،^۳ ۲۰۰۴: ۱۲۷). حضرت امام (ره) در زمینه وظایف و نقش محوری دانشگاهها می‌فرماید: «دانشگاه مأمور ساختن انسان است، از دانشگاه ممکن است یک انسان پیدا بشود که یک کشور را نجات بدهد و ممکن است که یک انسان پیدا بشود که کشور را به هلاکت بکشد» (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۸: ۹۳). مقام معظم رهبری نیز در این رابطه می‌فرماید: «توقعی که ما داریم ... این است که فرآورده دانشگاه جمهوری اسلامی - نه به نحو استثنا، بلکه به نحو قاعده - چمران‌ها باشند؛ نه اینکه چمران‌ها یک استثنا باشند» (۸۹/۴/۲)

ریشه آنها و موانع تحقق تولید علم در کشور به خلأ و کاستی در چهار حوزه معرفت‌شناسی، فردی و اجتماعی، اخلاق و مدیریت و پژوهش برمی‌گردد. ارتقای فرهنگ علم‌ورزی در گرو تحولات فرهنگی، معرفتی، مدیریتی، آموزشی و پژوهشی دانشگاههاست و نقش اعضای هیئت علمی در این حرکت بسیار کارساز می‌باشد. با توجه به اینکه مؤلفه‌های

1. Karlsson
2. Ghannam
3. Buarque

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ❖ ۶۵۱

فرهنگ دانشجویی و سیاستهای آموزشی در دانشگاه اسلامی جدای از فرهنگ و ارزشهای دینی قابل تصور نیست، لذا اهتمام به این موضوع، هم در اسناد وزارت علوم و هم در سخنان مسئولان عالی نظام مورد تأکید قرار گرفته است (وزارت علوم تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۶: ۵۲) و دانشگاه باید در مقام عمل و اندیشه، وارد عمل شود و طلایه‌داران این حرکت، اعضای هیئت علمی دانشگاهها می‌باشند.

با وجود تأثیر دانشگاهها در الگوی فرهنگ مطلوب دانشجویی، تحقیقات اندکی در این زمینه صورت گرفته است. با توجه به روش‌شناسی این تحقیق و بر اساس دستاوردهای حاصل از بحثهای صورت گرفته در گروه خبرگان و نشستهای مشورتی با اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان و مطالعه متون دینی، نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی در محورهای ذیل مورد تأکید قرار گرفته است:

۱. تأثیر غیر مستقیم استاد بر دانشجو

اگر چه آموزه‌های علمی ارائه شده توسط اساتید دانشگاه، اراده‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و عملکردهای دانشجو را مدیریت می‌کند، اما با توجه به جایگاه مهم اساتید و نقشی که در ساختار فرهنگی دانشجویان دارند- وظیفه آنها تنها در آموزش مفاهیم علمی خلاصه نمی‌شود، بلکه نگاهها، برخوردها، ارزش‌گذاری‌ها و حرکات استاد نیز در تغییر فرهنگ و باور دانشجو تأثیر ویژه‌ای دارد. از همین نظر، پیامبران الهی که اساتید جامعه‌اند، خود الگوی اخلاق و فضیلت می‌باشند. خداوند در باره رسول گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «انک لعلی خلق عظیم». همچنین جهت هشدار به نقش دانش و تأثیر غیر مستقیم استاد، خداوند انسان را موظف می‌کند در انتخاب معلم دقت کرده، دانش مفید را از مجاری پاک وارد مغز و دل خویش کند (ابن جمعه عروسی، ۱۳۸۳، ج ۵: ۹۲، ح ۶۱). پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «العلم دین فانظروا عمن تاخذون هذا العلم»؛ دانش [زمینه‌ساز] دین است؛ بنگر از چه کسی آن را فرا می‌گیری. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱: ۲۱۸، ح ۴۳)

رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع اساتید بسیجی فرمودند: «استاد فقط آموزنده دانش نیست؛ بلکه منش استاد و روش استاد، تربیت‌کننده است. تأثیر استاد روی شاگرد، علی‌الظاهر از تأثیر بقیه عوامل مؤثر در پیشرفت علمی و معنوی و مادی متعلم بیشتر است». (۸۹/۴/۲)

در متون دینی و اخلاقی نیز روی انتخاب استاد و شرایط آن دقت زیادی شده است. *خواججه نصیرالدین طوسی* در آداب‌المعلمین، برای انتخاب استاد، تعجیل روا ندانسته؛ بعد استمداد از خداوند، فرصتی دو ماهه را برای مشورت با صاحب‌نظران و مطالعه در این امر لازم شمرده است (طوسی، ۱۳۷۳: ۷۲). شهید ثانی نیز ویژگی‌های استاد را ذیل ۲۰ عنوان در بخش «وظایف معلم» آورده است. (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۹۰-۲۰۲)

۲. انتقال دانش مفید و متعهد

متون آموزشی که استاد معرفی می‌کند، باید مسئولانه تدوین شوند و دانشی که منتقل می‌شود، نباید نسبت به ارزشهای اسلامی خنثی و بی‌تفاوت باشد، تا سبب ارتقای فرهنگ مطلوب شود. در قرآن به سه نوع دانش اشاره شده است:

۱. دانشی که مفید است و سبب رشد می‌شود؛ (کهف: ۶۶)
۲. علمی که بدون هیچ سودی سبب زیان جبران‌ناپذیر است و جان آدمی را تباه می‌کند؛ (بقره: ۱۰۲)
۳. دانشی که نه سود دارد و نه زیان. (کهف: ۲۲)

بسیاری از مطالبی که دانشجویان در دانشگاهها می‌آموزند، ترجمه مطالبی است که با نگاه ارزشی مادی‌گرایانه نوشته شده است و برخی از این مطالب ارتباطی با نیازهای مادی و معنوی جامعه اسلامی و ایرانی ندارد و حتی بر خلاف فرهنگ دینی ما تدوین شده و مصداق علوم زیانبار غیر مفید تلقی می‌شوند. لذا برون‌داد دانشگاهها نیز با وجود دانش‌آموختگان مؤمن و متعهد، به صورت کامل رضایت‌بخش نیست. دانشی که در نگاه دینی به آن توصیه شده، علمی است که سبب نجات انسان می‌شود (المتقی الهندی، ۱۴۰۵: ح ۲۸۸۳۲). طبیعی است که دانش غیر مسئول و گاه مضر، زمینه عدم مسئولیت و شایستگی را در حاملان خود فراهم کند و مصداق این حدیث شود: وقتی از پیامبر (ص) سؤال شد، بدترین انسانها کیست؟ فرمودند: دانشمند فاسد (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۵: ۳۵) و در سخنی دیگر، آنان را راهزن معرفی کرده است (طبرسی، ۱۴۰۳: ج ۲: ۵۱۳). امام صادق (ع) می‌فرماید: دانشمندی که در خدمت ستمگران درآمده و سبب تقویت آنها در ستم شود، ملعون است (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۵: ۳۸۱). برای رهایی از این آسیب، ضرورت دارد اعضای هیئت علمی با انتقال دانش مفید و متعهد، این باور در دانشجو ایجاد کنند که هدف اصلی از حضورشان در دانشگاه، فقط اخذ مدرک تحصیلی یا آموختن روش حل مسائل

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ♦ ۶۵۳

نیست؛ بلکه هدف، ساخته شدن انسانهایی مؤمن، خدا محور، خودباور و با مهارت است تا با مشاهده پیشرفتهای دیگران، خود را نباخته و در برابر همه‌های فرهنگی دشمن پایدار بمانند. در این صورت، مدرّس دانشگاهی به عنوان یک راهنما، مشاور، دوست، مشکل‌گشا و سرمشق فراگیران خواهد شد و دانشجو عاشق و مهذب بوده و در برابر استاد مطیع و متواضع بوده، حرمت پدرا نه او را پاس خواهد داشت، که این یکی از لوازم فرهنگ مطلوب دانشجویی است؛ همچنان که حضرت امام زین العابدین(ع) در دعا‌های خود آن را از خداوند خواسته‌اند (طبری، ۱۳۶۵، مکارم الاخلاق: ۲۰). امام علی(ع) فرموده‌اند: اگر پدران سبب زندگی هستند، آموزگاران حکمت و دین، سبب خوبی و زیبایی زندگی‌اند. (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۶، ج ۲۰: ۲۶۱)

۳. تزکیه همراه با تعلیم

استاد با روح و روان و احساسات فراگیران سروکار دارد و چنانچه به درستی عمل نکند، زیانهای جبران ناپذیری بر جای خواهد گذاشت. مقام معظم رهبری ضمن رهنمودهای اساسی به اعضای هیئت علمی و تجلیل از اساتید شایسته، فرمودند: «متأسفانه اساتیدی در دانشگاههای امروز ما هستند که جوانان را از آینده خودش ناامید می‌کنند، از آینده کشورش ناامید می‌کنند، از آینده حضورش در کشور ناامید می‌کنند، او را به میراث گذشته خودش بی‌اعتنا می‌کنند، او را تشنه نوشیدن از سرچشمه‌های ناسالم و آلوده بیگانگان می‌کنند و رها می‌کنند.» (۸۹/۴/۲)

خداوند سبحان در قرآن، برای تعلیم، با صفت رحمت خود را معرفی کرده است: «الرحمن، علم القرآن» (رحمن: ۱). پیامبر اعظم(ص) معلمی را در مقابل خشونت دانسته، می‌فرماید: معلم و آموزگار باشید و درشتخو و سخت گیر نباشید، که معلم بودن از سختگیر بودن بهتر است. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴: ۱۷۷)

استاد باید دانشجو را چون فرزند خود بداند. شهید ثانی در آداب المتعلمین می‌فرماید: تردیدی نیست که دانشجو بهترین برادر، بلکه بهترین فرزند است. ... چون او فرزند معنوی و روحانی است و قرابت روحانی از قرابت جسمانی مهم‌تر است. (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۹۶)

عضو هیئت علمی باید دغدغه تربیت و تعلیم داشته باشد و تربیت را بر تعلیم مقدم بدارد؛ همان گونه که خداوند تزکیه را بر تعلیم پیش انداخته و می‌فرماید: «یزکیهم و یعلمهم الكتاب والحکمه» (جمعه: ۲). در نگاه امیرالمؤمنین(ع) اول باید در شخص صلاحیت به وجود آید، بعد دانش منتقل شود (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۱۸۴). رهبر معظم انقلاب در دیدار اساتید فرمودند:

«اساتید باید یکی از اهتمام‌هایشان شاگرد پروری باشد. ارزش استاد، اعتبار استاد در بیرون، به شاگردان اوست. ... شما با اینها به عنوان استاد مواجه می‌شوید، اینها را نباید به حساب یک مستمع یک سخنرانی، یک منبر به حساب آورد؛ نه، باید مثل مصنوعی که اینها را می‌خواهید با دست خودتان بسازید، با اینها برخورد کنید. ... شاگرد فقط آن کسی نیست که سر کلاس حاضر می‌شود؛ آنی است که به وسیله شما ساخته می‌شود و تحویل داده می‌شود به دنیای علم به عنوان یک نیروی کارآمد و علمی.» (۸۶۷/۹)

هدف این تحقیق، بررسی عوامل مؤثر بر فرهنگ دانشجویی از منظر نخبگان دانشگاه علوم پزشکی سمنان، تعیین سهم هر یک از این عوامل بر فرهنگ دانشجویی و نقش اعضای هیئت علمی در این زمینه از منظر آیات و روایات بوده است.

(ب) روش پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر، توصیفی از نوع زمینه‌یابی^۱ بوده است. محققان، نخست با استفاده از روش دلفی^۲ - که یکی از روشهای توافق‌محور مبتنی بر دیدگاه متخصصان و خبرگان است - نسبت به توصیف و استخراج حیطه‌های اصلی مؤثر بر فرهنگ دانشجویی از منظر اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان اقدام کردند. سپس با پرسشگری از متخصصان دانشگاهی، نقش اعضای هیئت علمی دانشگاه بر فرهنگ دانشجویان مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه با استفاده مجدد از پانل خبرگان و بر اساس نظرخواهی مجدد، نسبت به تعیین سهم متغیرها و عوامل مؤثر بر فرهنگ دانشجویان از منظر اعضای هیئت علمی خبره دانشگاه اقدام کردند. سپس با مراجعه به متون دینی، راهکارهای لازم برای ایفای نقش مطلوب اعضای هیئت علمی در فرهنگ دانشجویی مورد بررسی و نتیجه‌گیری قرار گرفت.

جامعه آماری پژوهش حاضر را اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان (اعم از بالینی و پایه و زن و مرد) تشکیل داده‌اند. اعضای پانل دلفی در این تحقیق، به صورت نمونه‌گیری غیر احتمالی و ترکیبی از روشهای هدفدار یا قضاوتی و زنجیره‌ای گلوله برفی

1. Descriptive

2. Delphi

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ♦ ۶۵۵

برگزیده شدند. بر این اساس، ابتدا ۱۱ نفر از افرادی که در جلسات تفسیر قرآن، که به صورت دو هفته در میان برگزار می‌شود و از تخصص نسبتاً خوبی در زمینه مسائل فرهنگی برخوردار بودند، انتخاب شدند. سپس کار تعیین اعضای خبره دانشگاه را با شناسایی فرد یا گروهی از اعضای هیئت علمی آغاز و اساتید شناسایی شده پس از ارائه نظرات خود، نفرات خبره دیگری را در زمینه موضوع مورد پژوهش به محققان معرفی می‌کردند و به این ترتیب تمامی افراد متخصص در مسائل فرهنگی دانشگاه در این تحقیق مورد پرسشگری و در نهایت، ۳۲ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه مورد پرسشگری قرار گرفتند. معیارهای ورود اعضای هیئت علمی به پانل خبرگان عبارت بودند از:

- عضو هیئت علمی رسمی و پیمانی دانشگاه و صاحب نظر در زمینه مسائل فرهنگی؛
- شرکت در حداقل پنج جلسه از جلسات فرهنگی دانشگاه در سال جاری؛
- علاقه‌مند به شرکت در تحقیق؛
- اجماع حداقل دو نفر از اعضای هیئت علمی در آشنایی عضو هیئت علمی با مسائل فرهنگی.

پس از کسب نظر اعضای هیئت علمی، نظرات آنان در دل فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی^۱ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

ج) یافته‌ها

در این مطالعه ۳۲ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان با شرکت در پانل خبرگان به سؤالات محققان پاسخ و نسبت به تکمیل پرسشنامه‌های مربوطه اقدام کردند. ۱۸ نفر از شرکت‌کنندگان مرد (۵۶/۲ درصد) و ۱۴ نفر زن (۴۳/۸ درصد) بودند. میانگین و انحراف معیار سن شرکت‌کنندگان به ترتیب ۴۳.۵ و ۵.۸۵، میانگین و انحراف معیار سابقه کاری گروه مورد مطالعه ۱۵.۳۷ و ۵.۴۴ بوده است. پس از آنکه مهم‌ترین مؤلفه مؤثر بر فرهنگ دانشجویی در پانل خبرگان هیئت علمی مشخص شد، از بین پنج عامل تعیین شده مرتبط با

فعالیتها و عملکرد دانشگاهی، بر اساس دستاوردهای حاصل از بحثهای صورت گرفته در گروه خبرگان و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، عوامل مرتبط با مدرّس با میانگین ۹۰/۶ بیشترین سهم را به خود اختصاص داد. (جدول ۱)

جدول ۱: حیطه‌های مؤثر بر فرهنگ مطلوب دانشجویی (نمره از صد)

انحراف معیار	میانگین	عوامل مؤثر بر فرهنگ مطلوب دانشجویی
۴/۱	۹۰/۶	عوامل مرتبط با مدرّس (شخصیت، اخلاق، سن و ...)
۸/۹	۸۱/۵	عوامل مرتبط با محتوای آموزشی (کتاب درسی، محتوای آموزشی، جزوات و...)
۷/۲	۷۸/۳	عوامل مرتبط با محیط آموزشی (جو دانشگاه، فضای فرهنگی دانشگاه، اختلاط دانشجویان، ...)
۱۱/۱	۶۹/۸	عوامل مرتبط با دانشجو (جو خانوادگی، جنسیت، سن، وضعیت اقتصادی دانشجو و...)
۹/۸	۶۱/۸	کیفیت تدریس (بیان استاد، استفاده از فناوری آموزشی، روش تدریس و...)

در ادامه با توجه به نقش برجسته عوامل مرتبط با مدرّس (شخصیت، اخلاق، سن و...) بر فرهنگ دانشجویان، مهم‌ترین عوامل مرتبط با اعضای هیئت علمی که می‌توانند بر فرهنگ دانشجویان تأثیر بگذارند را در پانل خبرگان مطرح و فهرست کردند. این عوامل از تنوع بالایی برخوردار بودند، اما بر اساس مصاحبه و نشست با خبرگان هیئت علمی، این عوامل در دو دسته کلی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی (سن، جنسیت، تأهل و...) و ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی تقسیم شدند. بر این اساس، محققان نسبت به تنظیم یک پرسشنامه بر اساس محورهای مذکور اقدام و پس از نظرخواهی از اساتید در زمینه محتوای سؤالات در هر حیطه، سهم هر یک از عوامل را بررسی کردند. روایی محتوای این آزمون بر اساس نظرخواهی از چند نفر از اساتید دانشگاه در حوزه فرهنگ تأیید و ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه بر اساس مطالعه روی یک گروه هشت نفره ۰/۸۲ به دست آمد. نتایج توصیفی نظرخواهی از اساتید در

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ♦ ۶۵۷

زمینه‌های مرتبط با حیطه شخصیتهای و اخلاقی مدرس بر فرهنگ دانشجویان در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲: حیطه‌های شخصیتهای و اخلاقی مدرس بر فرهنگ دانشجویان (نمره از صد)

میانگین میزان اثر (۱۰۰-۰)				متغیرها	
میانگین	انحراف معیار	ماکزیمم	مینیمم		
۸۴/۶	۸/۶	۱۰۰	۶۰	سن	ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مؤثر بر فرهنگ دانشجویان
۴۹/۲	۱۴/۷	۸۰	۲۰	جنسیت	
۷۸/۸	۹/۴	۹۹	۶۰	سطح تحصیلات	
۸۱/۵	۱۰	۹۹	۶۰	سابقه تدریس	
۵۱/۹	۱۸/۲	۹۵	۲۰	نوع استخدام	
۸۳/۹	۸/۹	۱۰۰	۶۰	صمیمی بودن	ویژگی‌های شخصیتهای و اخلاقی استاد
۸۶/۳	۶/۶	۹۸	۸۰	جرئت و جسارت	
۹۸	۸۲/۸	۱۰۰	۶۰	مسئولیت‌پذیری	
۷۶/۷	۱۴/۴	۹۸	۸۰	انتقادپذیری	
۹۲/۸	۶/۶	۹۸	۷۰	انعطاف‌پذیری	
۹۲/۸	۶/۶	۹۸	۵۰	انصاف و عدالت	
۹۱/۷	۱۰/۲	۱۰۰	۸۰	تواضع و فروتنی	
۹۰/۱	۹/۵	۱۰۰	۶۰	نشاط و سرزندگی	
۹۱/۷	۱۰/۲	۹۸	۹۰	مهارت برقراری و حفظ ارتباط	
۹۶/۳	۴/۶	۱۰۰	۹۵	ایمان به خدا و رفتار دینی	

همان گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، از منظر اعضای هیئت علمی دانشگاه، از بین عوامل جمعیت‌شناختی سن و سابقه تدریس مدرسان بیشترین و جنسیت آنان کمترین اثر را بر فرهنگ دانشجویان داشته‌اند. نتایج جدول ۲ همچنین نشان می‌دهد که از منظر اعضای هیئت علمی دانشگاه، از بین ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی مرتبط با هیئت علمی بر فرهنگ دانشجویان، ایمان به خدا و رفتار دینی با نمره میانگین ۹۶/۳ و انصاف و عدالت با میانگین نمره ۹۲/۸ بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

(د) بحث

نتایج این تحقیق نشان داد، عوامل مؤثر بر فرهنگ مطلوب دانشجویی به ترتیب اهمیت شامل عوامل مرتبط با مدرّس (شخصیت، اخلاق، سن و...)، عوامل مرتبط با محتوای آموزشی (کتاب درسی، محتوای آموزشی، جزوات و...)، عوامل مرتبط با محیط آموزشی (جو دانشگاه، فضای فرهنگی دانشگاه، اختلاط دانشجویان و...)، عوامل مرتبط با دانشجو (جو خانوادگی، جنسیت، سن، وضعیت اقتصادی دانشجو و...) و کیفیت تدریس (بیان استاد، استفاده از فناوری آموزشی، روش تدریس و...) می‌باشند. از بین این عوامل، از چشم‌انداز تربیتی، ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی استاد نقش مهمی را بر فرهنگ مطلوب دانشجویی ایفا می‌کنند.

به جهت نظری، اخلاق و تدریس به طور ذاتی همسو و در هم تنیده است و محققان و فیلسوفان مختلفی به بررسی ماهیت اخلاق در تدریس و تدریس اخلاقی پرداختند (کمیل، ۲۰۰۴: ۳۷۵). نتایج پژوهش فرمهبینی *فراهانی و صفوی* (۱۳۹۱) با عنوان «مؤلفه‌های فرهنگ مطلوب دانشجویی در قرآن و روایت» نشان داد عمده‌ترین مؤلفه‌های الگوی فرهنگ مطلوب دانشجویی، شامل خدامحوری، حق‌مداری، آخرت‌گرایی، هدایت‌جویی، عقل‌ورزی، علم‌آموزی،

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ♦ ۶۵۹

هماهنگی با مسیر انبیا، نورانیت در علم و عمل و اخلاق، احترام به استاد، تلاش و کوشش، نظم و برنامه‌ریزی، نوآوری و خلاقیت، دوری از غریزدگی و اهتمام بر خودکفایی، شکرگزاری و دقت در انتخاب دوست است (فرمیهنی فراهانی و صفوی، ص ۸۱). نتایج برخی تحقیقات نیز بیانگر تأثیر عواملی مانند فرایندهای مربوط به نظم، آزادی اخلاقی، حقوقی و مسئولیتها، استقلال فکری و قابلیت اعتماد دانشجو نسبت به استاد است (آراسته، ۱۳۸۹: ۲۰۴؛ شاپیرو و استفکویچ، ۲۰۰۵؛ دیونان، ۲۰۰۶). اخلاق به عنوان مهم‌ترین نماد فرهنگ، مشخص‌کننده مسئولیت‌های حرفه‌ای یک استاد در تدریس و آموزش است.

در سند چشم‌انداز فرهنگی کشور، بار مفهومی و اهمیت فرهنگ و هم‌بافتی آن با اخلاق مورد مذاقه قرار گرفته است. غایت نظام فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس سند چشم‌انداز فرهنگی تأسیس نظامی مبتنی بر اطاعت پروردگار و نقشه و مهندسی الهی است که در آن آمال و آرمانهای مکتبمان، سرلوحه باورها و رفتارها قرار گیرد (ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۵۵) که نتیجه آن تحقق هدف عالی آفرینش جهان هستی؛ یعنی بندگی و تسلیم خاضعانه انسانها در برابر خداوند سبحان است (ذاریات، ۵۶).

نتایج این تحقیق همچنین نشان داد در میان مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرهنگ مطلوب دانشجویی، نقش اعضای هیئت علمی، از همه برجسته‌تر است. پانل خبرگان تأکید کردند که اساتید باید دانشجویان را با جایگاه واقعی علم و دانش آشنا کرده، فضیلت دانشجویی را به آنان آموزش دهند، علم مفید را به آنان منتقل کرده و در نهایت به عنوان آموزگار علم و معنا تجلی کنند. از منظر نخبگان، برآیند نهایی اهتمام اعضای هیئت علمی به فرهنگ دانشجویان این است که دانشجویان هدف اصلی علم‌آموزی را درک و آن را وسیله‌ای برای خدمت بهتر به بندگان خدا تلقی کنند. در ذهن دانشجویان این مفهوم متبادر شود که آموختن علم، جهادی فی سبیل‌الله و تکلیفی الهی و عبادتی در راه خداست. حضور در کلاسهای درس، اقدامی برای

1. Shapiro & Stefkovich

2. Duignan

حضور در صحنه‌های مختلف خدمت به امت اسلامی و مقدمه‌ای برای تأمین سعادت دنیا و آخرت است.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق می‌توان گفت که بر اساس دیدگاه نخبگان فرهنگی دانشگاه، استادان برای انجام یک تدریس اخلاقی باید به مؤلفه‌های صمیمی بودن، جرئت و جسارت، مسئولیت‌پذیری، انتقادپذیری، انعطاف‌پذیری، انصاف و عدالت، تواضع و فروتنی، نشاط و سرزندگی، مهارت برقراری و حفظ ارتباط، ایمان به خدا و رفتار دینی اهتمام داشته باشند. به طور کلی و بر اساس نتایج تحقیق می‌توان ادعا کرد که رعایت کردن مؤلفه‌های اخلاقی در تدریس توسط استادان باعث اثربخشی فرایند آموزش و یادگیری می‌شود و وجود مؤلفه‌های فرهنگی و اخلاقی در تدریس می‌تواند تضمین‌کننده افزایش اثربخشی تدریس باشد.

نتیجه‌گیری نهایی اینکه، ایجاد فرهنگ مطلوب دانشجویی با تأکید بر بنیانهای خدامحوری و خداترسی، اصل مقومی است که باید در محصولات نظام دانشگاهی تجلی پیدا کند. به این منظور، حاکمیت فرهنگ معنوی بر فضای عمومی دانشگاه و انتقال آن توسط اساتید اجتناب‌ناپذیر است. اعضای هیئت علمی با توجه به ثمره دانش و تفهیم آن به دانشجوی، انتقال دانش مسئول و اقدام به تزکیه قبل از تعلیم، قادر خواهند بود نقش اصلی و واقعی خود را ایفا کنند. در این صورت، بر بهبود روند آموزش، تفکر و تعقل، معرفت و بصیرت، تعهد و مسئولیت‌شناسی، عفت و پاکدامنی و در نهایت ایجاد اعتقاد عملی به حضور خداوند در تمامی صحنه‌های زندگی دانشجویان تأثیر خواهند گذاشت. توجه به موارد پیش‌گفته باعث می‌شود که دانشجویان نگاه ابزاری به علم نداشته، بلکه آن را سبب کمال نفسانی بدانند و مزایای روحی و معنوی ارزشمند آن بهره‌مند شوند. براینده نهایی اهتمام اعضای هیئت علمی و تأثیرگذاری مستقیم و غیر مستقیم این است که، دانشجویان هدف اصلی علم‌آموزی را درک و آن را وسیله‌ای برای خدمت بهتر به بندگان خدا تلقی کنند. در ذهن دانشجویان این مفهوم متبادر شود که آموختن علم جهادی فی سبیل‌الله و تکلیفی الهی و عبادتی خالصانه است. همچنین

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ♦ ۶۶۱

مقدمه‌ای برای حضور بهتر در صحنه‌های مختلف خدمت شایسته به امت اسلامی بوده و موجب تأمین سعادت دنیا و آخرت می‌شود.

Archive of SID

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- آراسته، حمیدرضا؛ عبدالرحیم نوه‌ابراهیم و علیرضا مطلبی‌فرد (۱۳۸۹). «بررسی وضعیت رعایت اخلاق آموزشی اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران». فصلنامه راهبرد فرهنگ، سال دوم و سوم، ش ۹-۸: ۲۱۹-۲۰۴.
- آشوری، داریوش (۱۳۸۰). تعریفها و مفهوم فرهنگ. تهران: آگاه.
- آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۷۳). غرر الحکم و درر الکلم. شرح محمد خونساری. تهران: دانشگاه تهران.
- ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبه‌الله (۱۳۸۶ق). شرح نهج البلاغه. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن جمعه عروسی (۱۳۸۳). تفسیر نورالتقلین. تصحیح رسولی محلاتی. قم: اسماعیلیان، چ دوم.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۸۵). تحف العقول عن آل رسول‌الله (ص). ترجمه صادق حسن‌زاده. قم: آل علی، چ ششم.
- ابوالقاسمی، محمدجواد و مهدی سجادی (۱۳۸۴). پژوهشی در چالشهای توسعه فرهنگ دینی با نگاه به آینده. تهران: عرش پژوه.
- احسان‌بخش، صادق (۱۳۷۰). آثار الصادقین، رشت، ستاد نماز جمعه گیلان.
- المتقی‌الهندی، علاء‌الدین (۱۴۰۵ ق). کنز العمال بقی سنن الاقوال والافعال. بیروت: مؤسسه الرساله، چ پنجم.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای: <http://farsi.khamenei.ir>
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶). منزلت عقل در هندسه معرفت دینی. قم: اسراء، چ دوم.

نقش اعضای هیئت علمی در ایجاد و تقویت فرهنگ مطلوب دانشجویی ♦ ۶۶۳

- حر عاملی (۱۴۰۹ ق). وسائل الشیعه. قم: آل البيت و کتابخانه آیه الله نجفی مرعشی.
- حسن بن ابی الحسن (۱۴۰۸ ق). اعلام الدین فی صفات المؤمنین. قم: آل البيت لاحیاء التراث.
- ستوده، نعمت (۱۳۸۲). راهنمایی و مشاوره دانشجویی. سمنان: بختیاری.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی بن احمد (۱۳۵۹). منیه المرید. ترجمه سید محمدباقر حجتی، آداب تعلیم و تعلم در اسلام. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- صفار، محمد بن حسن بن فروخ (۱۴۰۴ ق). بصائر الدرجات. قم: کتابخانه آیه الله نجفی مرعشی.
- طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم (بی تا). العروه الوثقی. تهران: علمیه اسلامیة.
- طبرسی، احمد بن علی بن ابی طالب (۱۴۰۳ ق). الاحتجاج علی اهل اللجاج. تهران: مرتضی.
- طبرسی، حسن (۱۳۶۵). مکارم الاخلاق. ترجمه سید ابراهیم میرباقری. تهران: فراهانی.
- طوسی، خواجه نصیر الدین (۱۳۷۳). آداب المتعلمین. ترجمه محمدباقر غباری. تهران: دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چ چهارم.
- فرمهبینی فراهانی، محسن و سید علیرضا صفوی (۱۳۹۱). «مؤلفه های الگوی فرهنگ مطلوب دانشجویی در قرآن و روایت». فصلنامه علمی-پژوهشی فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال دوم، ش ۱ (بهار): ۸۱.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق). بحار الانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء، چ دوم.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۵). میزان الحکمه. ترجمه حمیدرضا شیخی. دار الحدیث، ویرایش دوم.
- نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸ ق). مستدرک الوسائل. قم: آل البيت.
- نهله غروی نائینی، حامد مصطفوی فرد و زهرا مصطفوی فرد (۱۳۹۱). «ارتقای فرهنگ علم‌ورزی در دانشگاه اسلامی (راهکارها؛ آفتها و موانع)». فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال دوم، ش ۳.

- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۶). سند، اهداف، راهبردها و برنامه‌های معاونت فرهنگی و اجتماعی. تهران: معاونت فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم تحقیقات و فناوری.
- Buarque, C. (2004). **“Global; University: Peer Review”**. Vol. 6, ISS 2.
- Brown J. (1992). **“Corporation as Community: A New Image for a New Era”**. In J. Renesch (Ed.), *New Traditions in Business* (P. 123-139). San Francisco: Berrett-Koehler
- Campbell, E. (2008). **“Review of the Literature, the Ethics of Teaching as a Moral Profession”**. Wiley, Intario Institute for Studies in Education of the University of Toronto, P. 357-385.
- Duignan, P. (2006). **“Educational Leadership: Key Challenges and Ethical Tensions Cambridge”**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ghannam, Mamdouh T. (2007). **“Integration of Teaching and Research with Community Service for Engineering Programs”**. *European Journal of Engineering Education*, Vol. 32, 2: 227-235.
- Karlsson, Jan (2007). **“Service as Collaboration: an Integrated Process in Teaching and Research, a Response to Green Bank”**. *Journal of Teaching in Higher Education*, Vol, 12, Vol. 2: 281-287.
- Shapiro, J.P. & J. Stefkovich (2005). **Ethical Leadership and Decision Making in Education, Applying Complex Dilemmas**. New York: Lawrence Erlbaum.

